

Stationære banditter i Østeuropa¹

– blokerer overgangen til markedsøkonomi !

Gert Tinggaard Svendsen, PhD, forskningsadjunkt
Nationaløkonomisk Institut, Handelshøjskolen i Aarhus

1. Økonomisk tilbagegang

Østeuropa har generelt oplevet økonomisk tilbagegang frem for økonomisk vækst i forbindelse med overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi.² Østeuropæernes forventninger om velstand med markedsøkonomiens indførelse er generelt ikke blevet indfriet; en farlig og uholdbar situation for Europa og resten af verdenssamfundet. Hvorfor dette økonomiske tilbagefald og hvad kan Vesteuropa gøre for at afhjælpe situationen og stimulere økonomisk vækst? Svaret søges her givet med udgangspunkt i interessegruppeteori, som peger på, at nye, private virksomheder ikke er organiserede i modsætning til de gamle, statsmonopoliserede virksomheder.

2. Stationære banditter og omfordeling

Mancur Olson's bog, *The Rise and Decline of Nations*, fra 1982 argumenterer for, at der i et samfund dannes flere og flere interessegrupper, som vil søge at maksimere deres andel af den nationale »indkomstkage« resulterende i øget omfordeling og økonomisk tilbagegang. F.eks. oplevede det ældste demokrati, England, økonomisk tilbagegang efter 2. verdenskrig i modsætning til de økonomiske »mirak-

ler«, Vesttyskland og Japan, der oplevede stærk økonomisk vækst.

Ifølge Olson vil lande, der oplever et totalt krigsnederlag eller en voldelig revolution, slippe af med de gamle interessegrupper og institutioner, som forårsagede økonomisk ruin pga. omfattende omfordelingsmekanismer. Denne institutionelle schlerosis eller »Engelske Sygdom« forklarer således, hvorfor et ungt demokrati oplever økonomisk vækst, mens ældre demokratier oplever økonomisk tilbagegang.

Argumentet må også kunne anvendes i forhold til Østeuropa. Hvorfor oplevede Østeuropa ikke økonomisk vækst efter kommunismens sammenbrud i 1989, på samme måde som Japan og Vesttyskland oplevede økonomisk vækst efter fascismens fald? Svaret vil da blive, at Østeuropa ikke har oplevet voldelige revolutioner eller totale krigsnederlag. Interessegrupperne er blevet siddende. I den fredelige overgangsøkonomi tilføjes nye markeder og virksomheder alene til det »gamle« system af offentlige monopolvirksomheder.

Denne »røde« version af den »Engelske Sygdom« kan illustreres med et taleksempel. Lad os sige, at der i et østeuropæisk land eksisterer 1 million private virksomheder. Disse talrige og små virksomheder er endnu ikke organiserede, men vil alle være potentielle økonomiske »vindere« ved en fuld overgang til markedsøkonomi. Talentfulde virksomhedsejere vil da kunne erobre markedsandele fra monopolvirksomhederne. De belønnes økonomisk for deres foretagsomhed, f.eks. med 1.000 kr i gennemsnit det første år, i alt 1 mia. kr for alle virksomhedsejerne. Antag også, at det vil koste virksomhedsejerne 100 millioner kr at øve politisk pres (propaganda, møder, bestikkelse etc.) mod regeringen og sikre en fuld overgang til markedsøkonomi. Altså en gennemsnitlig individuel omkostning på 100 kr for den enkelte virksomhedsejer, jf. Tabel 1.

Tabel 1: Potentielle vindere og tabere i overgangsfasen til markedsøkonomi

Antal	Vindere 1 mill.	Tabere 5
Individuel fortjeneste	1.000 kr	-200 mill. kr
Samlet fortjeneste	1 mia. kr	-1 mia. kr
Samlede omkostninger	-100 mill. kr	100 mill. kr
Individuelle omkostninger	-100 kr	20 mill. kr
Individuel nettofordel	1.000-100 mill. kr	-200+100 mill. kr

Heroverfor findes 5 store potentielle »tabere« som følge af overgangen til markedsøkonomi. De stadigt eksisterende statslige monopoler og militære organisationer vil fortsat søge at omfordele mest muligt til sig selv af nationalindkomsten i deres egenskab af »stationære banditter.«³ Ineffektive og tabsgivende stats-

monopoler vil i markedet hurtigt blive udkonkurreret af private virksomheder. Militæret vil ligeledes få reduceret deres budgetter betydeligt, i og med at Østeuropa bevæger sig hen mod det samme politiske og økonomiske system som de vesteuropæiske lande. NATO vil ikke længere udgøre en potentiel krigstrussel i samme grad, som tilfældet var før murens fald.

Antag derfor, at de »stationære banditter« ved frihandel og markedsøkonomi vil miste et beløb som svarer til de private virksomheders gevinst, nemlig 1 mia. kr i alt, dvs. et tab på 200 mill. kr for hver af de 5 monopoler. Ligeledes vil det koste monopolerne 100 millioner kr at øve politisk pres og lobby mod regeringen for at blokere overgangen til markedsøkonomi. Hvis monopolerne ikke benytter sig af muligheden for at lobby, spares de 100 millioner kr. Alligevel bliver det individuelle nettotab 100 mill. kr, jf. Tabel 1 ovenfor.

Resultatet bliver følgelig et asymmetrisk politisk pres *imod* overgang til markedsøkonomi og frihandel. Hvert enkelt af de 5 monopoler vil kunne tjene 100 millioner kr ved på egen hånd at lobby for at beholde deres statsmonopoler (200 millioner kr i fortjeneste fratrukket 100 millioner kr i omkostninger). Hvis monopolerne enes om at dele lobbyomkostningerne, f.eks. fordi de allerede samarbejder, skal hver enkelt kun betale 20 millioner kr.

Modsat vil ingen af de private virksomhedsejere lobby for indførelse af markedsøkonomi på egen hånd. Hvorfor ikke? Fordi den enkelte virksomhedsejer kun vil tjene 1.000 kr ved denne overgang men skal betale 100 millioner kr til lobbyisme! Selvom gruppen som helhed vil kunne få pengene 10 gange igen ved at handle samlet (1 milliard kr i fortjeneste), vil det ikke ske, fordi denne gruppe ikke er organiseret. Derfor vil den politiske magtkamp for

og imod overgang til markedsøkonomi blive vundet af de få og store statsmonopoler.

3 Vestens rolle?

De »stationære banditter« i Østeuropa vil således have en stærk økonomisk interesse i at blokere overgangen til markedsøkonomi og frihandel. En lukket økonomi gør det muligt at bevare store statsmonopoliserede virksomheder og at oppiske krigshysteri og militære budgetter, som under Den Kolde Krig.

Selvom de østeuropæiske skatteydere og forbrugere kommer til at betale for disse tabsgivende aktiviteter, kan det være vanskeligt for den enkelte vælger at gennemskue de økonomiske sammenhænge, da han sjældent er fuldt ud orienteret om alle offentlige anliggender. Østeuropæiske vælgere vil være lydhøre over for propaganda, som giver de vestlige lande og kapitalismen skylden for de udeblevne resultater, selvom de i virkeligheden bestjæles og forføres af deres egne ledere og interessegrupper.⁴

Situationen forværres efter al sandsynlighed i et ungt og ikke-beslutningsdygtigt demokrati med mange stridende fraktioner (sammenlignet med det tidligere kommunistiske étparti-system). De vestlige lande må derfor hastigt åbne sine markeder mod Øst for at skabe frihandel og økonomisk vækst og således komme disse økonomisk skadelige grupperinger til livs. F.eks. er det vigtigt, at EU åbner op for frihandelsaftaler inden for landbrugssektoren, hvor Østeuropa er særdeles konkurrencedygtig.⁵ Landbrugslobbyen i EU vil utvivlsomt modsætte sig sådanne aftaler, som vil koste europæiske landmænd markedsandele, men forbrugerne og skatteyderne i EU vil vinde ved færre subsidier til landbruget og billigere landbrugsvarer.

Noter

1. Særlig tak til professor Finn Laursen og adjunkt Carsten Daugbjerg, begge fra Sydjysk Universitetscenter, professor Chr. Hjorth-An-

dersen, Københavns Universitet, samt professor Mancur Olson, University of Maryland, USA.

2. Således faldt den gennemsnitlige produktion med 15% i 1991 sammenlignet med produktionen før murens fald i 1989, Summers (1992, s. 27). Selvom de østeuropæiske statistikker fra 1989 formodentligt er overdrevne og tildels upålidelige, er der tale om så store tal, at problemet ikke kan ignoreres. Hvorfor enkeltlande har frigjort sig hurtigere fra planøkonomi og sovjetisk overherredømme end andre, f.eks. Polen i modsætning til Rumænien, er en interessant problemstilling i sig selv.
3. Denne omfordelingsproblematik og »public choice« tilgang er uddybet i Olson (1993) og Svendsen (1995;1996;1997), hvor interessegrupperne optræder som »stationære banditter«, der stjæler fra skatteyderne.
4. Det er, som påvist af Downs (1957), rationelt for den enkelte vælger at forholde sig uvidende om offentlige anliggender, eftersom der er en meget ringe sandsynlighed for, at hans stemmeafgivning vil påvirke et givet valgresultat. Se også Svendsen (1996).
5. Se Nedergaard (1995), Laursen (1997) og Daugbjerg (1997).

Litteratur

- Daugbjerg, C. (1996), »Farmers'« Influence on East-West Integration in Europe: Policy Networks and Power.« TKI Working paper on European Integration and Regime Formation, 9/97, South Jutland University Centre.
- Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Brothers Publishers, New York.
- Laursen, F. (1997), »Towards an Eastern Enlargement of the European Union.« TKI Working paper on European Integration and Regime Formation, 4/97, South Jutland University Centre.
- Nedergaard, P. (1995), »The Political Economy of Cap Reform« in Laursen, F. (ed.), *The Political Economy of European Integration*. European Institute of Public Administration, the Netherlands, pp. 111-144.
- Olson, M. (1993), »Dictatorship, Democracy, and Development.« *American Political Science Review*, 87, 567-76.
- Olson, M. (1982), *The Rise and Decline of Nations*. Yale University Press, New Haven.

Summers, L. (1992), »The Next Decade in Central and Eastern Europe« in Clague, C. and Rausser, G.C. (eds.), *The Emergence of Market Economies in Eastern Europe*. Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, USA, pp. 25-34

Svendsen, G.T. (1997), »Eastern Europe and the Integration into the EU: A Public Choice Perspective« TKI Working paper on European Integration and Regime Formation, 8/97, South Jutland University Centre.

Svendsen, G.T. (1996), *Public Choice and Environmental Regulation: Tradable Permit Systems in United States and CO₂ Taxation in Europe*. PhD thesis, Department of Economics, Aarhus School of Business. Udkommer i revideret form hos Edward Elgar, Aldershot i 1997.

Svendsen, G.T. (1995), »Den Stationære Bandit.« *Økonomi & Politik*, 3, 24-31.